

- ¹³ Шишков И. З. В поисках новой рациональности: Философия критического разума. Изд. 2-е. – М.: Едиториал УРСС, 2010. – С. 106.
- ¹⁴ Поппер К. Объективное знание. – С. 13.
- ¹⁵ Див. докладніше: Поппер К. Объективное знание. – С. 66–70. (*Ошибочная теория познания, основанная на здравом смысле.*)
- ¹⁶ Поппер К. Объективное знание. – С. 14. (Див. докладніше: *Раздел 1. Проблема индукции с точки зрения здравого смысла.*)
- ¹⁷ Юм Д. Трактат о человеческой природе / Юм Д. Сочинения в 2 т. – М., 1966. – Т. 1. – С. 189, 239–240.
- ¹⁸ Там само.
- ¹⁹ Поппер К. Объективное знание. – С. 14, 15. (Див. докладніше: *Раздел 2. Две юмовские проблемы индукции. Раздел 3. Важные следствия концепции Юма.*)
- ²⁰ Рассел Бертран. История западной философии / Пер. з англ. Ю. Лісняка, П. Тарашука. – К.: Основи, 1995. – С. 562.
- ²¹ Там само. (Див. докладніше: *статья «Юм».*)
- ²² Юм Д. Трактат о человеческой природе. – С. 193.
- ²³ Поппер К. Объективное знание. – С. 16–19. (Див. докладніше: *Раздел 4. Мой подход к проблеме индукции. Раздел 5. Логическая проблема индукции: переформулировка и решение.*)
- ²⁴ Див. докладніше: Поппер К. Объективное знание. – С. 88–103. (*Дополнительные соображения об индукции. Разделы 26–32.*)

Резюме

Десятник В. О. Критично-правове мислення: ілюзія індукції.

В цьому дослідженні викладені аргументи про неможливість індуктивної логіки в науковому дослідженні, а це означає, що в межах критично-правового мислення усі правові теорії необхідно вважати припущеннями, які можна перевіряти критично з допомогою дедуктивної логіки.

Ключові слова: критично-правове мислення, ілюзія індукції, логічна проблема індукції, психологічна проблема індукції, індуктивна логіка, індуктивна методологія, дедуктивна логіка, гіпотетико-дедуктивний метод.

Резюме

Десятник В. А. Критически-правовое мышление: иллюзия индукции.

В этом исследовании изложены аргументы о невозможности индуктивной логики в научном исследовании, а это значит, что в пределах критически-правового мышления все правовые теории необходимо считать предположениями, которые можно проверять критически с помощью дедуктивной логики.

Ключевые слова: критически-правовое мышление, иллюзия индукции, логическая проблема индукции, психологическая проблема индукции, индуктивная логика, индуктивная методология, дедуктивная логика, гипотетико-дедуктивный метод.

Summary

Desiatnyk V. Critical legal thinking: illusion induction.

In the present study set out arguments about the impossibility of inductive logic in scientific research, which means that in the critical legal thinking all legal theory must be considered hypotheses that can be checked using critical deductive logic.

Key words: critical legal thinking, illusion induction, logical problem of induction, psychological problem of induction, inductive logic, inductive methodology, deductive logic, hypothetical-deductive method.

УДК 340.15; 342.56; 347.97/99

А. Ю. ІВАНОВА

Анастасія Юріївна Іванова, кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник Інституту держави і права В. М. Корецького НАН України

КРИЗА ВЛАДИ І ПОЗАДЕРЖАВНЕ СУДІВНИЦТВО: З ДОСВІДУ УКРАЇНСЬКОЇ РЕВОЛЮЦІЇ 1917–1921 РР.¹

Істориків права як фахових юристів природно цікавить юридична матерія, тому предметом їх досліджень є переважно державно-правові механізми та інститути у їх розвитку. Разом із тим, поза увагою часто лишаються недержавні інститути публічної влади. Водночас, одним з найдавніших інструментів вирішення спірних правовідносин, невіршених державною владою, в умовах кризи влади, був і залишається самосуд – згадаємо «смітникову люстрацію». Історія знає й інші аналогічні інструменти – спробуємо простежити це на матеріалах періоду української революції.

Сучасна теорія права і держави трактує судову владу як одну із галузей державної влади, основним завданням якої є здійснення правосуддя² або як незалежну гілку судової влади, що володіє виключним правом здійснювати правосуддя та доводити його до виконання³.

Водночас, погодимося з І. В. Музику, історико-правовим реаліям відповідає позиція учених, які вважають поняття судова влада ширшим від поняття державна, а судову владу трактують як самостійну, незалежну сферу публічної влади⁴, а не суто державної. Адже виокремлення спеціальних органів судової влади відбулося вже після розвитку та впровадження в конституційну теорію та практику теорії розподілу влади, загально визнаною є і наявність судової влади в додержавний період. Зауважимо лише, що у позадержавних судових органів це радше їх повноваженнями, на відміну від обов'язку реалізації судової функції державними судовими органами.

Співвідношення участі державних та позадержавних судових органів у реалізації судово-владних повноважень є важливим елементом змісту судово-владних правовідносин. Відсутність або незначна кількість недержавних органів судової влади в різних випадках може свідчити: 1) про малу консолідованість суспільства, нездатність його до самоорганізації, 2) про високий ступінь централізації влади та антидемократичність політичного режиму, 3) або навпаки – про ефективність державних судових органів та довіру суспільства до державних інституцій та державної влади загалом.

Особливого значення ця проблема набуває у державах перехідного періоду, для яких характерним є неусталеність та нестабільність як державної влади загалом, так і її механізмів (апарату) зокрема. До яких безперечно відноситься і період української революції 1917–1921 рр.

Зауважимо, що судову владу у згаданий період доводиться розглядати у двох, іноді паралельних, площинах – нормативній (законодавчій) та фактичній. З одного боку, на законодавчому рівні організація судової влади достатньо регламентована, існують численні конкретні підтвердження реального впровадження саме такої організації, однак функціонування цієї «ідеальної» системи постійно переривається у часі та просторі, що ускладнює її дослідження та реконструкцію, а отже і виявлення певних її тенденцій та закономірностей.

Посилює таку дуалістичність і те, що перехідні суспільства, на етапі вибудовування державно-правових інститутів, вертикалі державної влади та системи права загалом, орієнтовані на категорії публічного права, більше ніж приватного, а на публічно-правові відносини – більше, ніж на приватно-правові. Це відбувається як на правотворчому, так і на правозастосовному рівні та утворює додатковий простір для недержавного регулювання приватно-правових відносин, що потребують такого регулювання.

Та, мабуть, найважливішим фактором стала часта зміна влади в центрі та на місцях, регулярне вимушене фізичне переміщення чинних органів влади, що спричиняло відсутність судових органів влади на місцях та унеможлиблювала нормальну реалізацію судової функції. При цьому необхідність реформування місцевих судових органів була недооціненою вищими органами влади. Не маючи фізичної змоги контролювати місцеву владу, не вважаючи це питанням першої необхідності, влада втрачала підтримку свого населення, яке не відчувало авторитету держави та змушене було самостійно вирішувати питання, традиційно віднесені до державної компетенції. Очікуваним наслідком цих процесів стало активне застосування населенням інструментів самосуду та самоправства, що також стали прикметою часу.

Цікавою є правова природа цих інститутів. Сьогодні самосуд заборонений міжнародним правом і національним законодавством та однозначно негативно оцінюється у правовій думці. Так, юридична енциклопедія визначає самосуд як розправу над особою без належних на те підстав і в позасудовому порядку⁵. Самоправство визначається кримінальним кодексом як самовільне, всупереч установленому законом порядку, вчинення будь-яких дій, правомірність яких оспорується окремим громадянином або підприємством, установою чи організацією, якщо такими діями була заподіяна значна шкода інтересам громадяни. Зокрема склад злочину охоплює здійснення особою свого дійсного права чи вчинення інших дій всупереч встановленому порядку і без законних повноважень.

Водночас, у конкретно-історичних умовах поширене використання цих інститутів було якщо і не виправданим, то, принаймні, зрозумілим та прогнозованим явищем.

В умовах відсутності органів державної влади на місцях та за умови додержання певних правил, в конкретних історичних умовах зазначені інститути можуть оцінюватися як форма прямого (безпосереднього) народовладдя та виступати додатковим свідченням того, що народ по відношенню до держави є первинним, саме народ є джерелом судової влади в державі.

На користь цих роздумів свідчить і, як правило, відсутність наступного покарання поновленими державними органами судової влади. Звичайно не можна виключати і такі чинники як колективний характер прийняття та виконання рішення, а отже неможливість встановити особу підозрюваного; і підтримка сільського керівництва, яке часто реагувало стандартними заявами, що самосуд вчинено цілою громадою⁶; а у випадках міських самосудів, здебільшого здійснюваних розлюченим натовпом, це й фізична неспроможність нечисленних представників правоохоронних органів протистояти натовпу.

Утім, при додержанні двох умов: 1) фактичної відсутності органів державної влади на місцях на момент здійснення самосуду та/або самоправства та 2) «розумності» або співвідносності покарання із заподіяною шкодою; справедливості відновленого права; застосування вказаних інструментів видається виправданою конкретно-історичних умовах. Значною мірою увага народу до цих засобів пояснюється також оперативністю реагування навіть порівняно з недержавними органами влади та традиційністю цих інститутів у суспільній свідомості.

З огляду на це виникає питання, чи є обидва види «самосудів» однопорядковими явищами та чи доречним застосування терміна «самосуд» до всіх випадків здійснення судової функції нетиповими органами влади. Принаймні із впевненістю можна погодитися з тими авторами, які розрізняють різні види «самосу-

дів» або дій, кваліфікованих як самосуди. С. Дровозюк розрізняє *традиційне селянське судочинство* з установленими ритуалами і *самосуди, здійснювані сільськими активістами*⁷. С. Г. Борисенко розрізняє *сільські та міські самосуди* – самосуди в містах здебільшого здійснював натовп, цілком випадковий за своїм складом, у той час як самосуди на селі були справою обмеженої кількості мешканців певного селища, що добре знали як одне одного, так і підозрюваного у вчиненні злочину⁸.

Неабияку роль у здійсненні «самосудів» грали органи сільського місцевого самоврядування, які в умовах відсутності або слабкості органів державної влади перебрали на себе її функції та повноваження, у тому числі в сфері судівництва. Так, поширеною була практика коли рішення, кваліфіковані як самосуд, приймалися на сільських сходах або їх виконавчими органами – сільськими комітетами. Отже, традиція сільського судочинства, занепадала з розвитком державних органів влади, швидко відновилася в умовах кризи цієї влади та склала їй повноцінну альтернативу та неабияку конкуренцію. Зокрема, відомі непоодинокі випадки, коли при невдоволенні рішенням окружного суду сторона зверталася до органів місцевого самоврядування, які брали на себе вирішення та реально вирішували спірні правовідносини⁹.

Видається, що можна констатувати, в перехідних державах, в умовах кризи державної влади використання інструменту самосудів є об'єктивною даністю, збільшення кількості самосудів може слугувати однією з ознак кризи державної влади, та/або свідчити про неефективність судової влади в державі.

Ще одним наслідком суспільно-політичних умов досліджуваного періоду стало здійснення судочинства військово-польовими судами іноземних держав – союзників на українських територіях, що породжувало чимало правових колізій, починаючи від правових підстав їх діяльності, співвідношення їх юрисдикції з юрисдикцією місцевих органів судової влади, завершуючи колізіями застосовного ними матеріального та процесуального права з місцевими правовими нормами. О. В. Тимошук зазначає, що союзники не відразу категорично ставили питання про підсудність українських громадян своїм військово-польовим судам, а остаточно в ультимативній формі поставили перед П. Скоропадським лише після того, як було вирішено усунути від влади Центральну Раду. Однак і до отримання розпоряджень верховного командування щодо здійснення правосуддя на території України командири військових частин Німеччини та Австро-Угорщини діяли на свій розсуд.

Так, за свідченнями командуючого Східною австро-угорською армією від 23 квітня 1918 р., «українські громадяни, які ображають насильницькими діями зі зброєю в руках осіб імператорських збройних сил, розстрілюються відразу на місці»¹⁰. У квітні 1918 р. один за одним з'являються два накази маршала Ейгхорна та командувача Австро-угорською Східною армією згідно з якими на «всі провини проти громадського порядку, всі карні злочини, як і всі злочинні вчинки проти німецьких і союзних військ, а також проти осіб, належних до них» поширювалась юрисдикція виключно німецьких та австро-угорських військово-польових судів. Згодом українською та союзницькою сторонами було вироблено певні принципи розмежування українських та німецько-австрійських судів, однак окремі факти втручання союзників у справи української юрисдикції продовжувалися і потому.

Радянська історіографія однозначно негативно оцінювала таку діяльність союзників на території України. Однак, слід враховувати, що ситуація значною мірою склалася через неефективність або відсутність місцевих судових органів державної влади. Так, О. В. Тимошук доводить, що союзна підсудність мала тимчасовий характер та не загрожувала українській незалежності. Його думку продовжує А. В. Макаруч: «Це сприяло оздоровленню загальної кримінальної ситуації в країні, а також ефективності боротьби з комуністично-анархічними течіями. Це той національний інтерес, яким було прийнятним поступитись заради досягнення спокою та порядку в країні»¹¹.

До маловивчених належить питання про те, яким чином функції судової влади реалізовувались у стійких позадержавних військових формуваннях. Можна припустити, що в угрупованнях, що сповідували анархістську ідеологію, спеціальних судових органів не мало бути. Однак у резолюції З'їзду трудящих та повстанців в Олександрівську *Про добровільну мобілізацію* зустрічаємо згадку про формування військової організації за територіальною ознакою (у селах, волостях, повітах) з виборним командним складом, господарсько-судовими органами при частинах, починаючи з полків. Відомо, що від березня 1919 р. до червня 1920 р. судові функції виконувала махновська контррозвідка. 20 жовтня 1919 р. в Олександрівську був проголошений проект *Декларації Революційно-повстанської армії України (махновці) про Вільні Ради*, в якому зазначалось: «Істинне правосуддя має бути організованим, але живим, вільним, творчим актом гуртожитку. Самооборона населення має бути справою вільної, живої самоорганізації. Тому будь-які змертвілі форми правосуддя, судові установи, революційні трибунали, уложення про кари, поліцейські або міліцейські інститути, надзвичайки, тюрми... – все це має відпасти саме по собі...».

Для підтримання дисципліни в армії були введені покарання владою командира за малі порушення, а за серйозні – «суди честі», коли відкрите зібрання виносило покарання¹². Історик О. В. Шубін зазначає, що головним судовим органом махновців від 9 липня 1920 р. стала «комісія протимахновських справ» в складі С. Каретнікова, Д. Попова та І. Кузьменка. Комісія виконувала судово-слідчі функції та приймала рішення на підставі опитувань (доносів) мешканців. Якщо дозволяв час, процедура суду була довшою і передбачала спробу заігнувати на свій бік полонених червоноармійців і командирів. Такі суди-митинги з агітацією та виправданням підсудних були рідкісними, але самі виправдання за результатами опитувань населення – доволі типовими¹³.

На східноукраїнській території певний час поширювалась юрисдикція заснованого 20 вересня 1918 р. Донського сенату, діяльність якого висвітлює В. В. Раков¹⁴. Архівні матеріали свідчать і про існування спеціальних органів – судово-слідчих комісій – в армії А. І. Денікіна¹⁵.

Таким чином можна виокремити декілька критеріїв для характеристики позадержавних органів судової влади періоду української революції 1911–1921 рр.

По-перше, у переважній більшості це місцеві органи влади. Очевидно ситуація пояснюється тим, що центральна та вища ланки були більшою чи меншою мірою контрольовані державою.

По-друге, за характером свого утворення відносно населення позадержавні судові форми можна поділити на: 1) громадська самоорганізація, не завжди інституційно оформлена. Визнається місцевим населенням та користується в нього авторитетом і довірою, отже здійснює свої повноваження підставі «усного мандату» населення; 2) органи, здатні забезпечити реальне прийняття та виконання своїх рішень завдяки примусу та діють незалежно від визнання чи невизнання їх населенням.

По-третє, цікаво, що головним, первинним джерелом права, застосованим громадською самоорганізацією виступала правосвідомість у різних її формах (правосвідомість народу, натовпу, революційна правосвідомість). Друга група позадержавних органів в якості джерел права переважно застосувала накази власного керівництва та революційну правосвідомість.

Також цікаво, що розподіл юрисдикції між першою та другою групою органів визначався декількома способами. 1) за суб'єктом вчинення правопорушення. Так, місцеве самоврядування «цікавлять» злочини, вчинені на території відповідної громади або членами відповідної громади. 2) за об'єктом правопорушення – карні злочини, злочини проти громадського порядку (отже, публічно-правові відносини) є предметом інтересу органів, надзвичайної юстиції. А за урегулюванням приватно-правових відносин сторони у разі необхідності переважно зверталися до органів місцевого самоврядування.

Звичайно викладені принципи та способи є далеко не абсолютними, відомо про їх численні порушення. Очевидними є і колізії між різними недержавними органами – наприклад, карні злочини, вчинені на території певної громади. Однак, на рівні загальних принципів думається такий умовний розподіл мав місце бути.

Загалом історичний досвід переконливо свідчить, якщо існують спірні правовідносини, вони мають бути врегульовані, а виконання відповідних рішень має бути належним чином забезпечене. Якщо державна влада нездатна нормально здійснювати свої повноваження та реалізовувати судову функцію, або якщо вона робить це неефективно та не задовольняє попит народу на справедливий та неупереджений суд, рано чи пізно ця лакуна буде заповнена позадержавними формами.

В умовах кризи влади на перший план виходить громадська самоорганізація, яка бере на себе відповідальність здійснювати непритаманні їй функції, має реальну силу та не потребує державного примусу, адже діє на підставі мандату від населення та користується його високою довірою та підтримкою. Видається, що саме така громадська самоорганізація має поступово формалізуватися в органи місцевого самоврядування, які лишатимуться діяти і в умовах відновленої державної влади.

¹ Публікована стаття є частиною колективного дослідження, присвяченого історії судової влади в Україні.

² Сірий М. І. Судова влада // Юридична енциклопедія / За ред. Ю. С. Шемшученка. – Т. 5. – К., 2003. – С. 699.

³ Скакун О. Ф. Судова влада, судова система, судочинство, правосуддя: співвідношення понять // Суд. влада в Україні і світі: історія, сучасність, перспективи розвитку: мат. XXV міжнар. іст.-прав. конф., 16–18 вер. 2011 р., м. Саки / ред. кол.: І. Б. Усенко та ін. – К.; Сімферополь, 2011. – Ч. 1. – С. 20.

⁴ Музика І. В. Сутнісні характеристики судової влади як предмет історико-правового дослідження // Там само. – Ч. 1. – С. 166.

⁵ Шишкін В. В. Самосуд // Юридична енциклопедія. – Т. 5. – С. 418.

⁶ Центральний державний історичний архів України в м. Києві (ЦДАУК), ф. 317, оп. 4, спр. 5785, арк. 1, 2, 27; Лозовий В. С. Селянська правосвідомість у добу Української революції (1917–1921 рр.) / В. С. Лозовий // Український історичний журнал. – 2005. – № 6. – С. 91.

⁷ Дровозюк С. Селянський самосуд 1917–1930-х рр. XX ст. як соціально-психологічний феномен (історіографічні нотатки) / С. Дровозюк // Проблеми історії України: факти, судження, пошуки : міжвідомчий зб. наук. праць. – 2004. – Вип. 10. – С. 284–293.

⁸ Борисенко С. Самосуди на карними злочинцями в 1917 році // Праці комісії для вивчення звичаєвого права України. – К., 1928. – Вип. 3. – С. 213–234.

⁹ Там само. – С. 226.

¹⁰ Тимошук О. В. Охоронний апарат Української держави (квітень–грудень 1918 р.): Монографія. – Х., 2000. – С. 379.

¹¹ Макаруч А. В. Правовий режим і юридичні наслідки перебування військових сил держав Четверного союзу на території України у 1918 році: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01 / Макаруч Арсен Володимирович; Нац. акад. наук України, Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького. – К., 2013. – 20 с.

¹² Азаров В. Махновская контрразведка. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.agentura.ru/library/azarov/>

¹³ Шубин А. Махно и махновское движение / А. В. Шубин. – М.: «МИК», 1998. – 176 с.

¹⁴ Раков В. В. Из судебной практики Правительствующего сената в 1919 г. / В. В. Раков // Суд. влада в Україні і світі: іст., сучасність, перспективи розвитку: мат. XXV міжн. іст.-прав. конф., 16–18 верес. 2011 р., м. Саки / ред. колегія: І. Б. Усенко (голова) та ін. – К.; Сімферополь, 2011. – Ч. 1. – С. 62.

¹⁵ ЦДАВО України, ф. 998, оп. 1, спр. 1.

Резюме

Іванова А. Ю. Криза влади і позадержавне судівництво: з досвіду української революції 1917–1921 рр.

Проаналізовано засоби здійснення судової функції у період кризи державної влади на матеріалах української революції 1917–1921 рр. Виокремлено два найпоширеніших засоби: 1) самосуд та самоправство; 2) надзвичайна юстиція. Зроблено

висновок, що в умовах кризи державної влади самосуди є об'єктивною даністю, збільшення їх кількості може слугувати однією з ознак кризи державної влади, та/або свідчити про неефективність судової влади в державі.

Ключові слова: самосуд, самоправство, період української революції 1917–1921 рр., перехідні держави.

Резюме

Иванова А. Ю. Кризис власти и внесударственные судебные органы в период украинской революции 1917–1921 гг.

Проанализированы способы осуществления судебной функции в период кризиса государственной власти на материалах периода украинской революции 1917–1921 гг. Выделено два наиболее распространенных способа: 1) самосуд и самоуправство; 2) чрезвычайная юстиция. Сделан вывод, что в условиях кризиса государственной власти самосуд есть объективной данностью. Увеличение количества самосудов может служить одним из признаков кризиса государственной власти, и/или свидетельствовать о неэффективности судебной власти в государстве.

Ключевые слова: самосуд, самоуправство, период украинской революции 1917–1921 гг., переходные государства.

Summary

Ivanova A. Crisis of the State power and non-state courts during the Ukrainian revolution of the 1917–1921th.

Analyzed ways to implement the judicial function in times of crisis of state power on the material period of the Ukrainian revolution of 1917–1921. Determines two ways: 1) lynching and arbitrariness and 2) Emergency justice. It is concluded that in the transition states lynching is objective reality. Increasing the number of lynching can be one of the signs of the crisis of the government, and / or evidence of the ineffectiveness of the judiciary in the State.

Key words: lynching, arbitrariness, the Ukrainian revolution of the 1917–1921th., transition state.

УДК 340.12 (477)

Є. Д. КОПЕЛЬЦІВ-ЛЕВИЦЬКА

*Єлизавета Деонізіївна Копельців-Левицька,
кандидат юридичних наук, доцент Дрогобицького
державного педагогічного університету імені
Івана Франка*

РЕАЛІЗАЦІЯ ГУМАНІСТИЧНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ В ОПОЗИЦІЇ ПРАВОВИХ СИСТЕМ СХІД-ЗАХІД

Ментальність українського народу, як і будь-якого етносу взагалі, відображається не лише у змісті національної правової системи, й, як ми вже зазначили, у правовому стилі її функціонування. Власне ці два аспекти прояву ментальності виступають водночас критеріями визначення приналежності українців і як етносу, і як держави до тієї чи іншої глобальної правової системи.

Правові системи можна означити в рамках аксіологічного співвідношення між правом і справедливістю. Правом – у сенсі узагальненого розуміння як прав людини, і справедливістю як ключовою проблемою співвідношення між людьми. При цьому варто наголосити, що актуальність двох частин зазначеного співвідношення з часом

Цей факт доводиться констатувати із жалем, бо, як зазначають дослідники, ніколи ще концепція прав людини не мала такої ваги і авторитету й водночас не була предметом скепсису та критики, як у наш час. З одного боку, права людини вважаються добрим і справедливим «спільним ідеалом» для всіх, «нормативним мірилом», що претендує на універсальну і безумовну концепцію у всьому світі, а з іншого – риторичною фігурою, за якою приховують не надто привабливий реальний стан справ, прикриттям подвійних стандартів і всякого роду цинічних імперіалізмів¹.

З утвердженням справедливості в сьогоденних умовах так само не все гаразд. Потреба в ній не лише не зникла, й набуває гострої форми, особливо серед незахищених верств населення. Хоча один з найавторитетніших у сучасному світі філософів права – Поль Рікер стверджує: «Наше перше входження у сферу права хіба ж не визначається вигуком: «Це несправедливо!» Такий вигук є виразом обурення непропорційними розподілами, обмінами, винагородами, які наше обурення, оголошуючи несправедливими, прагне компенсувати перешкодою, що полягає в бажанні помсти, тобто у прагненні вчинити справедливо щодо самого себе, нехай навіть додаючи до насильства нове насильство і до страждань нові страждання»².

Отже, можна стверджувати, що на сьогоднішній час ідеальної моделі (ідеальної за практичним утіленням, а не за уявленим ідеалом) втілення прав людини і справедливості все ще не створено. А те, що створене, є моделлю, гуманістичний потенціал якої лише розгортається у напрямі до ідеалу. Наголошуємо на цьому через те, що маємо на меті з'ясувати гуманістичний потенціал українського національного права. А оскільки виявити його можливо лише за умови типологічного порівняння його з відповідним потенціалом